

El pas de la pesta bubònica per Canet de Mar (1649-1654) i l'origen de l'advocació a la Mare de Déu de la Misericòrdia¹

Sergi Alcalde i Vilà
Centre d'Estudis Canetencs

The occurrence of bubonic plague in Canet de Mar (1649-1654) and the origins of devotion to the Virgin of Misericordia

La pesta bubònica, altrament anomenada morbo, va ser una greu malaltia que va sofrir gran part de la península ibèrica i l'Europa mediterrània durant el segle XVII. L'autor explica, en base a la informació que proporcionen els llibres d'actes del Consell Municipal, el pas de l'epidèmia per la població de Canet, les mesures que es van portar a terme, les seves conseqüències i la mortaldat, i finalment la repercussió en el sentiment popular que la malaltia provocà, fent sorgir l'advocació a una petita imatge de la verge que, amb el temps, es convertí en la Mare de Déu de la Misericòrdia.

Paraules Clau: Pesta bubònica, morbo, Misericòrdia, Canet de Mar, Mas Lligada, Mas Catà, ermita de la Misericòrdia, Consell Municipal, Universitat de Canet.

The bubonic plague, also known as 'morbo' in Catalan, was a serious illness that affected most of the Iberian Peninsula and Mediterranean Europe during the 17th century.

Based on information contained in the books of minutes of the Town Council, the author explains the occurrence of the epidemic in the town of Canet de Mar, the measures implemented, the consequences and the death toll. Finally, he also looks at the impacts of the illness on popular sentiment, which led to the emergence of devotion to a small image of the Virgin which over time became the Virgin of Misericordia.

Key words: Bubonic plague, Misericordia, Canet de Mar, Lligada Farmhouse, Catà Farmhouse, Misericordia chapel, Town Council, University of Canet.

La pesta bubònica de mitjans del segle XVII, també denominada pesta negra, va estendre's com la pólvora per les comarques catalanes, sobretot pel litoral. L'origen sembla trobar-se a l'Alger (Argèlia), i es troba documentat a la península l'any 1647, concretament a Alacant. La transmissió segurament es va fer mitjançant la navegació.

D'Alacant, en poc temps passà a terres andaluses, i l'any següent ja havia contagiats regions del regne d'Aragó i Catalunya. Com era d'esperar, la plaga havia pujat per les terres del principat, fins arribar a Tortosa el gener de 1650, i el febrer del mateix any a la ciutat de Tarragona. D'aquí, degut a la llarga tradició i pròsper comerç de cabotatge pels ports catalans,

s'estengué a terres gironines, infectant primerament la Vall d'Aro i Sant Pere Pescador, i estenent-se per gairebé tot l'Empordà, fins arribar aquell mateix any a la ciutat d'Olot i Camprodon.

El contagi s'estengué cap a terres de la Selva i del Maresme, i des de les comarques tarragonines pujava, encerclant la capital catalana. A finals del 1651 ja s'havien donat els primers casos al Vallès Oriental i Maresme, i en poques setmanes va arribar a Barcelona.

En aquella dècada, i agreujant la problemàtica, el nostre país patí dos grans i traumàtics esdeveniments més. Per un costat, una llarga i contínua guerra civil (Guerra dels segadors 1640-1652), amb presència permanent de soldats i destacaments a la nostra vila

que, comportà inclús, el desplaçament del lloc de reunió del Consell municipal a una localització privada d'un dels seus membres, donat que la ubicació de costum, la Torre de Mar, havia estat ocupada per un dels destacaments de soldats. Una de les actes del Consell de 1649 mostra que aquells soldats s'enduien el que volien i feien múltiples maldats: *«Item se ha determinat i resolt que los senyors Jurats miren de cercar satisfer als que prengueren fiada per la tropa de cavalleria [que] passà a 27 de juny prop passat, deixant a són albedrio lo que'ls apetesqué fer mes convenient...»*

I per altra banda, una greu sequera que va arruïnar completament la producció agrícola de la zona, especialment de cereal, que produí una gran penúria alimentària, tant de la població com dels animals de treball, com cavalls i mules; al no produir-se el cereal, tampoc hi havia palla per les bèsties. No és d'estranyar doncs, llegir en la majoria de les actes del Consell de la Universitat de Canet (especialment entre 1650 i principis del 1651) la necessitat de comprar el primer carregament de blat que es trobés, sense donar importància a la seva procedència. Així trobem l'anotació *«Item se ha determinat que Joan Marges vaja a Tordera per tractar un blat [que] se [ha] encomanat. Item que vaja a Barcelona Jaume Vendrell, Jurat en Cap [per] a treurer llicència per comprar blat per la Universitat i per comprar palla per la Universitat.»*

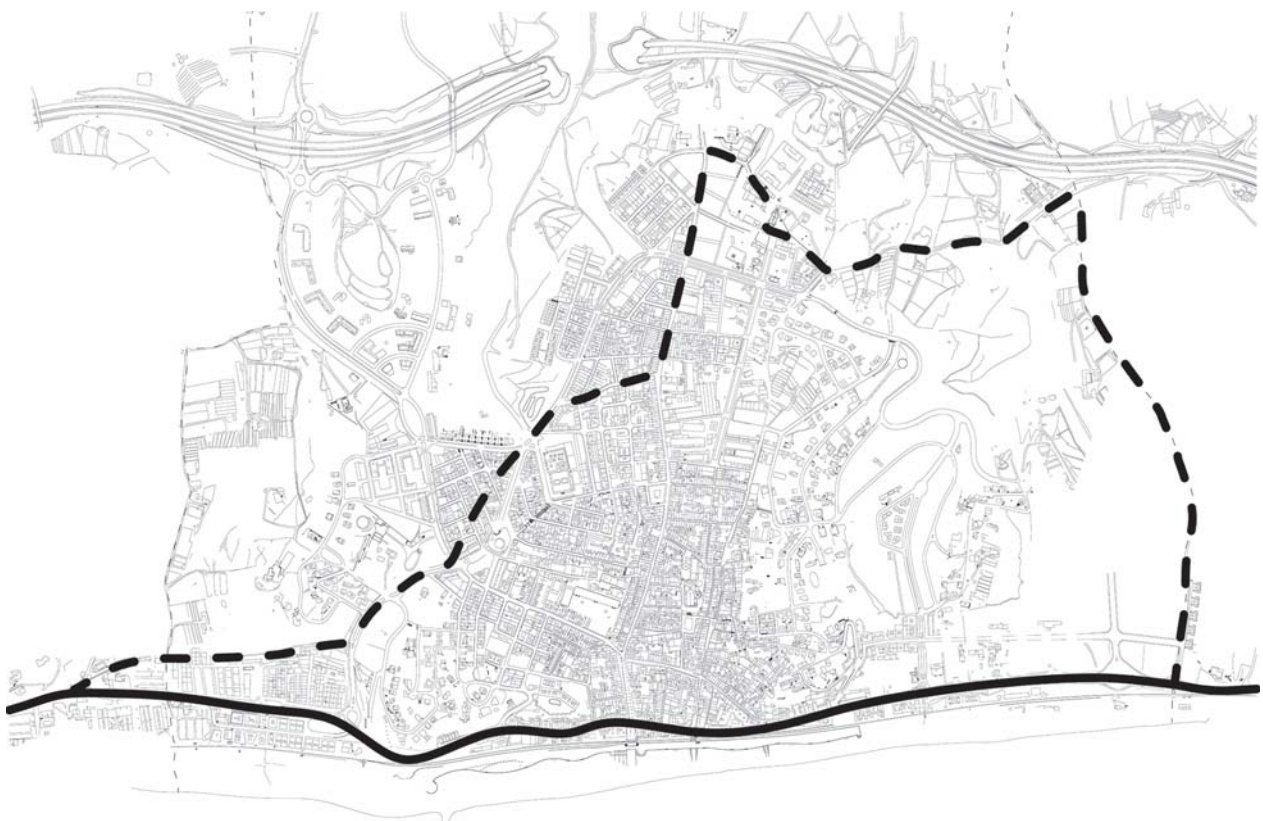
Analitzant els llibres d'actes del Consell de Canet sobta observar que es comença a tractar el tema de la pesta, també anomenada «contagi», a mitjans del

1649, concretament a la reunió del 20 d'agost. Doncs com es veurà més endavant, el primer cas o referència de la malaltia a la nostra Vila es localitza en el testament del passamaner Joan-Pau Pirós, del 30 de juny de 1651, on s'anomena que el document és *«Pres est testament en el lloch ahont esta purgant.»*

Per tant, és probable que aquell mateix 1649 el Consell rebés una notificació o ordre del Batlle de la baronia de Montpalau, en aquell moment ocupat per l'Honorable Joan Torredemer, alertant la imminent arribada del «morbo o contagi» a la zona, i determinant que les poblacions preparessin els mecanismes oportuns per fer-li front.

Els representants de la Universitat de Canet no es van fer pregar, doncs en l'acta abans referida del 20 d'agost van acordar unànimement: *«... que sien elegits quatre morbés perquè aquestos allanen las dificultats [que] oferirà per rahó del morbo, als quals donan ple poder i facultat a tots junts, tres, dos o un, per allanar dites dificultats i la guarda... elegint morbés a Joan Pica, Cristofol Llauger, Jaume Oller i Moní i Josep Major.»* Pel que sembla, en absència de cap altra acta que en faci referència, aquesta recent creada institució del «Consell del Morbo» no va haver d'actuar fins gairebé un any després.

I és que, molt possiblement, els nostres avantpassats no sabien com es produïa el contagi. Actualment, gràcies als estudis, sabem que la pesta bubònica es transmetia per la picada de les puces procedents dels rosegadors (sobretot les rates), o per alimentar-se amb la carn d'animals que tinguessin la infecció. La

Croquis on es pot apreciar el traçat original del Camí ral pròxim al litoral i, en discontinua, el desviament que va ordenar el Consell de la Vila pel temor de la propagació de la pesta pel nucli urbà, que vorejava el perímetre de la població. Elaboració d'autor.

denominació de bubònica o negra era a causa dels bonys o fístules que es formaven en els ganglis, especialment en les zones limfàtiques (aixelles, coll, cervicals, etc.), de colors ennegrits i blavosos, amb símptomes que es caracteritzaven per l'adoloriment d'aquests ganglis, febre, mal de cap i calfreds.

La notícia de la greu malaltia feia témer el pitjor, i l'amenaça que es propagués per la vila segurament va crear certa alarma social, especialment entre els càrrecs polítics, els Jurats i els Consellers de la Universitat. Al l'acta del 28 de juliol del 1650 el Consell acordà gran nombre de decisions referents al «contagi». Primer cregué oportú bloquejar els accessos al nucli urbà, amb un intent d'evitar que el trànsit diari pel camí ral, tant en direcció a Girona com a Barcelona, prengués contacte i es relacionés amb els habitants de la vall. Per portar-ho a terme bloquejaren els extrems de la població i modificaren el traçat de la via, desviant-la i fent-la vorejar per l'aleshores nucli urbà. Per fer-ho es van col·locar a cada extrem de la població unes petites casetes de vigilància amb guardes, amb la finalitat de desviar als transeünts i només deixar entrar els estadants i habitants de la Vila. L'acord diu així: «... que se fassa una barraca al capdevall del plà y una altra a la Crehueta, per fer guarda del morbo, y sie mudat (redirigit) lo camí per la riera de Vall de Murtra, i per la costa den Niella, i darrera casa den Palom i per casa de Pere Goday, per lo pas den Marges i dret a la Crehueta tapant cada un las afrontacions conforme lo camí se assenyalarà».

La segona decisió va ser la renovació de la «Junta o Consell del Morbo». Així, potser amb l'increment de feina i, segurament, amb la previsió d'una prolongada presència de la malaltia als nostres encontorns, també s'acordà la creació de dos càrrecs més, la d'administradors. Es van elegir per aquest nou càrrec a «*misser Joan Pau Major, lo vell, i misser Josep Vendrell seculari*», a més s'autoritza als nous morbers «*als quals o en la major part d'ells se'ls dona plens poders per determinar les coses convenientes a cerca del morbo, als quals los guardas hajan de obeir i estar sota llurs ordres, sots la pena que lo Batlle los posarà*».

Per últim, s'aprecia que els mecanismes d'autoritat piramidal es començaren a evidenciar, així que diàriament es preveia que s'elegís un cap de la guarda, càrrec rotatiu que es materialitzà de la següent manera: «*que vajan cinch homens de guarda cada nit de ronda, dels quals hajan d'haver un cap de casa i que antes d'anar a la guarda se hajan de presentar davant de algùn dels senyors Jurats a fi de elegir un cap i los demás hajan de estar subjectes al que [se] anomenarà cap*».

Sembla desprendre's dels texts que els membres del «Consell del Morbo», en molts dels debats i decisions, tenien evidents discrepàncies per reconduir la situació, i a mode de semblança al Consell de la Universitat de la Vila, a l'acta del 21 d'agost del 1650 s'acorda la creació de la figura d'un cap, el «Batlle del Morbo». Aquest s'elegiria per sorteig entre els

«Morbers». D'aquesta manera sabem que el primer «Batlle del Morbo» de Canet va ser «*misser Josep Martines*», «*... tret per sort, i que ací sie batlle del morbo, feta extracció per ordre del senyor Jutge*».

És molt probable que aquell acord inicial de crear unes «barragues» o llocs de control a les entrades de la població no es portés a terme, doncs a l'acta del 27 de novembre de 1650 tornem a trobar referències on, pel que sembla, urgia realitzar les variacions previstes al traçat del Camí Ral i la creació dels petits habitacles de control. L'acta conclou: «*que se dóna plens poders als senyors del morbo [per] que tanquen la vila amb lo millor modo i forma d'ells ben vista, a gastos de dita Universitat, i mudar (reconduir) los camins a ells ben vist i fer una barraca per los guardas del morbo*».

I és que l'any 1651 ja no va començar amb bon peu; va ser el segon any de la gran sequera i per tant, d'escassetat d'aliments, sobretot per la manca del creixement dels cereals. No és estrany que no hi hagi cap de les actes del Consell en què no es faci un debat sobre la necessitat de cercar, per les millors vies i mecanismes, el subministrament de blat a la Universitat per la posterior distribució a la població. I com que les males notícies no acostumen a anar soles, aquell 1651 va ser l'any sobre el qual es troben les primeres dades referents a persones «contagiades» a Canet.

Inicialment, les persones que tenien els símptomes eren traslladades a un indret a l'extraradi del nucli urbà i posades en «purgació», és a dir, el que en l'argot actual en diríem «quarantena i en observació».

La primera dada d'un «empestat» correspon al testament del passamaner canetenc Joan-Pau Pirós, realitzat el 30 de juny del 1651. A la part final del document, s'acostumava a esmentar el lloc on es prenién les darreres voluntats del testador, normalment a la rectoria o a la casa del moribund. En aquesta ocasió s'hi pot llegir «*Pres est testament en lo lloch ahont [se] estava purgant*».

Lamentablement, la precarietat i desconeixement inicial van fer que molts dels malalts patissin greument fins aconseguir el descans de la mort. Així, la família Pirós va ser la primera damnificada amb el traspàs a la nostra població. El 15 de juliol del mateix any moria Joan-Pau Pirós, i feren constar que «*morí en la purga*», i dos dies després, el 17 de juliol, traspassà la seva muller Gerònima Buscarons, amb la mateixa anotació de «*morí en la purga*». Aquestes van ser les dues primeres víctimes canetenques del contagi.

L'acta del 4 de juliol del 1651 renovava el Consell de morbers, amb l'elecció com a Batlle del morbo del «*company de misser Martines, Pau Miralles sastre*», i cap de la guarda el «*company del senyor doctor Vendrell, Antoni Llobet sastre*». És curiosa la lectura de l'elecció d'aquests dos nous càrrecs, en el qual hi figura dues vegades la denominació de «company»; segurament es tractava d'una forma de nominació intrínseca de l'escrivà, de fer constar el lloc que

ocupava l'elegit en el moment de prendre l'acord. D'aquesta manera ens podem imaginar l'interior de la Torre o Força de Canet, amb el Consell assegut al voltant del seu perímetre circular. Al costat del nou batlle de morbo Pau Miralles hi havia (el company) Josep Martines que deixava el càrrec, de manera que voldria dir «en companyia de l'antic morber».

D'aquella reunió també en podem destacar que el «contagi» ja devia haver afectat cert nombre de veïns de la vila, doncs s'hi aprecia l'absència d'algun membre del Consell municipal, concretament un dels tres Jurats de la Vila. Podria ser per atzar però entre els acords hi trobem una anotació que ens fa pensar que el neguit de contraure la malaltia era tal que la població evitava sortir al carrer. Així podem llegir: *«Item se ha resolt que tots los de Consell [des]pres de ser convidats, per hora se atents i anar per Consell, tocada la campana i no vindrà [en] una hora [des]pres, que sien executats (multats) ab tres lliures premisiblement i dintre la hora los que falten que toquen tantes batallades com faltaran homens de Consell»*. I acaben l'acta amb un crida massiva que desconcerta només de llegir-la. Tot i que manca informació per determinar si es va fer degut a la pesta, o per precaucions pels continus allotjaments de destacaments de soldats, el fet és que s'acordà: *«Item se ha resolt que se fassa fer una crida sots la pena ben vista que los estants i habitants se previngan amb las armas i municions dins del termini als Senyors Jurats ben vist»*.

La situació es devia complicar atès que el nombre de contagiats augmentava diàriament, i els encarregats d'actuar i dirigir la situació, és a dir, els membres del «Consell del morbo», molt probablement per la por de contraure ells la pesta, declinaven actuar com a tals. Així ho podem llegir a l'acta del Consell municipal del 10 de juliol del mateix 1651, en la qual es va trametre una denúncia desesperada a les autoritats del terme de Montpalau per l'absentisme dels responsables. Diu així: *«Que se envia al senyor Jutge o Governador donant-li rahó de que los morbers i batlle de morbers elegits per lo Consell no volen exercir lo càrrec, a los que se'ls ha manat exerceixin»*.

La problemàtica de negar-se a exercir el càrrec per part dels morbers va durar uns quants dies més, i no és fins l'acta del 13 de juliol del 1651 *«que los morbers elegits amb la determinació feta a 4 del present i corrent mes i adiunt del Batlle de morbo sien ací confirmats en lo dit càrrech i si no vol resistir-se fassa diligència assistescan per medi de julivia (devia ser un poder especial) donant-los tot poder ple i facultats que a los tals morbers és acostumat donar, i que lo Batlle del morbo seguesia la determinació [que] faran los morbers i no se puga donar entrada a persona alguna que se suspita de venir d'alguna part dubtosa que los senyors morbers no i sien cridats»*.

L'acta també ens proporciona una dada curiosa referent al lloc de purgació, (lloc que posteriorment es convertirà en l'anomenada morberia), i al funcionament quotidià de la població canetenca en

aquella circumstància. I és que aquell indret es va protegir perimetralment, a mode d'emmurallament, amb una entrada única, per tal de poder vigilar-ne tant l'accés com la sortida. Així trobem escrit: *«Que sia donat un segell amb les claus, a modo de les claus de Sant Pera (es refereix a les claus parroquials) al Batlle del morbo, per a que tota y qualsevol persona que prendrà polissa de sanitat del senyor Jurat le hajan de anar a picar en casa de dit Batlle de morbo amb lo dit segell, amb ditas claus a dit y efecte que dit Batlle de morbo sàpiga la tal persona ahont anirà per a poder donar rahó als dits morbers porque quan torni se mire si va ben despedit (expedit)»*. I més endavant anomena *«que nos done entrada a persona alguna [que vingui] de casa den Catà i den Lligada, fins altra cosa sia ordenat. Item que a mossen Joan Serra cirurgia i aquella persona que són entrats avui a casa den Catà sels done purgació los dias ben vistos als senyors morbers i Batlle de morbo los aparezca deixant-ho a sa coneguda»*.

Aquesta és la primera referència documentada dels dos llocs destinats a morberia, que serien a Can Catà, molt possiblement Can Catà del terme, és a dir dalt del turó pròxim al límit amb Arenys de Munt; i a Can Lligada, que suposem es trobava en la zona canetenca de la Vall de Can Figuerola. Veiem també que apareix una «polissa de sanitat», que devia ser un document acreditatiu individual, d'escassos dies de validesa, en el qual un dels Jurats del Consell de morberia reconeixia l'estat de salut del sol·licitant, i s'hi feia constar que havia passat el reconeixement que demostrava la manca de símptomes de l'epidèmia. Finalment, el document es devia signar amb la marca o «Segell» corporatiu del Consell del morbo. És curiós contemplar les pautes que se seguien, mostrant una preocupació evident pel fet que els que entraven a la morberia, quan sortissin poguessin contagiar a la resta de població. Per tal d'evitar-ho, recomanaven que s'identifiquessin al Batlle de morbo i declarassin quin indret volien visitar, i de tornada, com a mesura sanitària, se'ls *«miri si va ben despedit»* (expedit en el sentit de degudament reconegut), és a dir, que se'ls fes un reconeixement per veure que no s'haguessin contagiat i, si es creia oportú, com el cas del cirurgia Serra i els seus acompanyants, restessin en observació uns quants dies.

Pel que feia a les persones que tenien els símptomes confirmats, l'organització que vetllava pel morbo, determinava *«que los morbers i Batlle del morbo no pogan donar purgació a persona alguna que primer non donen rahó als Jurats y Consell»*. Per tant, això ens demostra que, encara que hi havia un estament encarregat de les funcions i tasques referents a l'epidèmia, finalment qui autoritzava l'accés als llocs de purga eren els Jurats i membres del Consell de la Universitat de la vila.

Quan el sol es ponía, es clausurava el nucli urbà pel temor que, de nit, els forasters incontrolats poguessin introduir el contagi i es propagués més ràpidament. Això devia desesperar als inexperts Jurats i

Consellers, perquè acabaren aquella acta dient *«que en servei horari de la nit nos puga acollir persona alguna, ni obrir las portas, que vinga de fora, ço és forasters que si són de la vila sen done rahó acceptant-ne los que vindran de treballar de sas propietats»*.

Els llocs d'afinament de malalts devien tenir unes condicions pèssimes. La solució portada a terme passava per l'aprofitament de les antigues masies de Can Catà i Can Lligada per reconvertir-les en hospitals improvisats on, probablement, els familiars subministraven regularment queviures o elements d'avitallament com roba i llençols. Com que el més mínim contacte dels malalts amb gent inexperta podia comportar una propagació exponencial de la pesta, com a forma de precaució el Consell aprova a l'acta del 16 de juliol del 1651 *«que se elegiran quatre persones per guarda en las casas den Lligada pagés i den Catà pagès, ... pagadas del cost de la Vila, comensant-se lo dia d'avui endavant fins i tant se sia determinat altra cosa»*.

Amb alts i baixos, la situació es va reconduir. Si observem el llibre d'òbits de 1651 només localitzarem tres baixes pel «contagi», el matrimoni Pirós-Buscarons i Joan Lligada pagès, molt possiblement el propietari del Mas Lligada, reconvertit en un hospital de campanya improvisat. Lligada va ser enterrat al cementiri de l'església parroquial de Canet el 27 de novembre. En la seva partida de defunció apareix la breu referència: «morí de contagi».

De la poca mortalitat del 1651, passem al 1652 quan les defuncions a causa de l'epidèmia ja comencen a ser considerables. De les tres víctimes del 1651 (totes majors d'edat) passem a les 48 del 1652, de les quals 12 eren menors de 13 anys i 36 majors d'edat. L'any següent encara va ser pitjor, podríem anomenar-lo com «el nefast 1653». Aquest any, els òbits s'incrementen desorbitadament, assolint una xifra total de 137 morts, dels quals 60 van ser infants i 77 adults. En aquest període, a diferència dels primers temps en què els òbits se centraven més en persones residents a la perifèria de la vila, afectant sobretot a la pagesia, a partir d'aleshores la pesta no va fer distincions, les víctimes eren tant treballadors per compte propi i bracers, com botiguers, mercaders i fins i tot algun dels membres del Consell Municipal. La primera acta amb presència de la pesta de l'any 1652, correspon a la del 18 de gener, quan es renova

Imatge de la Torre del Consell, altrament denominada Torre de Mar, o Torre de la Generalitat. Situada al capdavant de la Riera de la Torre, era l'edifici que realitzava les tasques de dependències municipals, on s'hi reunien periòdicament el Consell de la Vila i/o Universitat de Canet. Arxiu Biblioteca Gual i Pujadas de Canet de Mar.

la Junta o Consell del morbo. Com que hi havia dos indrets destinats a morberia, es van elegir dos Batlles de morbo, un per cada recinte, el sastre Antoni Llobet i Antoni Antich i Goday que era pescador, als quals se'ls donà *«plens poders de fer lo que a ells ben vist los serà, en tot lo que tocarà en coses del morbo, tant de mar com de terra...»*.

No sabem perquè, però uns quants mesos després, en l'acta del 21 d'abril, *«se ha fet altra elecció de morbers»*, de la qual d'entre els nous membres del Consell del morbo en resultaren elegits Salvador Roig, pescador, i Barthomeu Clausell.

Segons es desprèn de la seqüència de les actes, la comissió del Consell del morbo es renovava periòdicament, i «el càrrec» només durava tres mesos. Potser això era degut a les circumstàncies de l'epidèmia i es tractava d'una imposició dels propis Consellers per evitar un risc prolongat, degut al tracte continuat amb les persones de major risc que eren les que servien a les morberies (cirurgians, frares, cuineres, etc.). El fet és que, en l'acta del 14 de juliol, es torna a renovar el Consell de morbo, i foren elegits Salvador Alió i Bernat Misser.

Com que l'any avançava i les baixes cada vegada eren més considerables, el Consell de la Vila, amb l'intent d'evitar el possible contagi durant les reunions, acordà realitzar les sessions en un indret

diferent al de la Torre del Consell. L'edificació obligava estar afinats en una estança, plegats els uns i els altres, així que es va solucionar amb la celebració de les actes a l'aire lliure i en un espai de dimensions considerables, no per higiene sinó per superstició, atès que pensaven que el pas de l'aire dispersava les «miasmes»² i el contagi no era tan fàcil. Així doncs, s'acordà realitzar les trobades a «l'era del Mas Cabanyes», coincidint amb el fet que Jaume Cabanyes era el Jurat en Cap de la Vila. A partir d'aleshores, en l'encapçalament de les actes del Consell, es descriu el lloc on es reuneixen d'aquesta manera: *«Convocat i congregat lo Consell de la Vila de Canet en la era del senyor Jurat Cabanyes, per no poder-se ajuntar ahont se acostuma de ajuntar-se per respecte del contagi...»*³

Així, a l'acta del 24 de novembre del 1652, la primera realitzada a l'era del Mas Cabanyes, es renova la junta del Consell del morbo, essent escollits batlles Jaume Macià major i Miquel Batlle, amb l'atorgació, com era costum, de les facultats per a exercir els seus càrrecs i demanant-los que conduïssin *«al metge i cirurgià per lo contagi de dita Vila quant a ells lo serà ben vist i per fer purificar les cases d'ells ben vist, i per donar recapta a totes les cases [que] estaran amb necessitats, i per conduir purificadors i per fer enterrar los que moriran...»*. Per tant, aquestes ratlles ens indiquen que la pesta s'havia introduït en moltes de les cases de la població, i això implicava la purgació dels caps de casa afectats, amb la repercussió d'incapacitat de treballar les terres o realitzar els oficis, que era el sosteniment diari de les famílies. Les purificacions es realitzaven amb «purificadors», que no eren altra cosa que encensers rudimentaris, on s'hi cremaven plantes aromàtiques i cordes ensofrades. L'enterrament dels morts era una altra problemàtica, sovint perquè els propis enterradors ja havien mort a causa de la pesta, o perquè, per por al contagi, es negaven a recollir les víctimes: de fet aquesta era una funció d'alt risc. El cas és que moltes vegades era la pròpia família qui s'havia de fer càrrec personalment de sebollir el parent mort. Així ho trobem en l'òbit d'Esteve Janer, bracer de 55 anys, celebrat el dia 14 de novembre de 1652, on es descriu: *«mort per sospita de contagi, i per dit efecte lo enterraren de nit los de casa sua»*. Les següents reunions del Consell municipal es feren amb la manca de quòrum del Consell. Molts dels membres declinaren l'assistència a les reunions per por que algun dels presents pogués estar malalt. Així s'inicia l'acte dient: *«la menor part del Consell per no poder ajuntar el número, sent per causa del contagi...»*. Davant l'absentisme, el Consell va haver de buscar el nombre d'assistents entre altres elements de la població. Així a l'acta del 27 de novembre hi assisteixen *«las personas següents: misser Jaume Major batlle de morbo, Jaume Vendrell morber, Jaume Torró i Pere Soler»*. En quant a la negació d'assistència, la Universitat de la vila no tenia altra alternativa que denunciar els absentistes públicament. Amb decisió unànime de tots els

presentes determinaren que: *«se prenga numero (nota) de los que han faltat a dita congregació i los que són preses les veus en casa dels de Consell amb companyia del senyor Jurat Cabanyes i de l'escrivà baix infrascrit [Pau Golard], són los següents: Jaume Major Sala, Pere Bertran, Barthomeu Cruanyes, Salvador Ferrer clavari i Salvador Roig pescador»*.

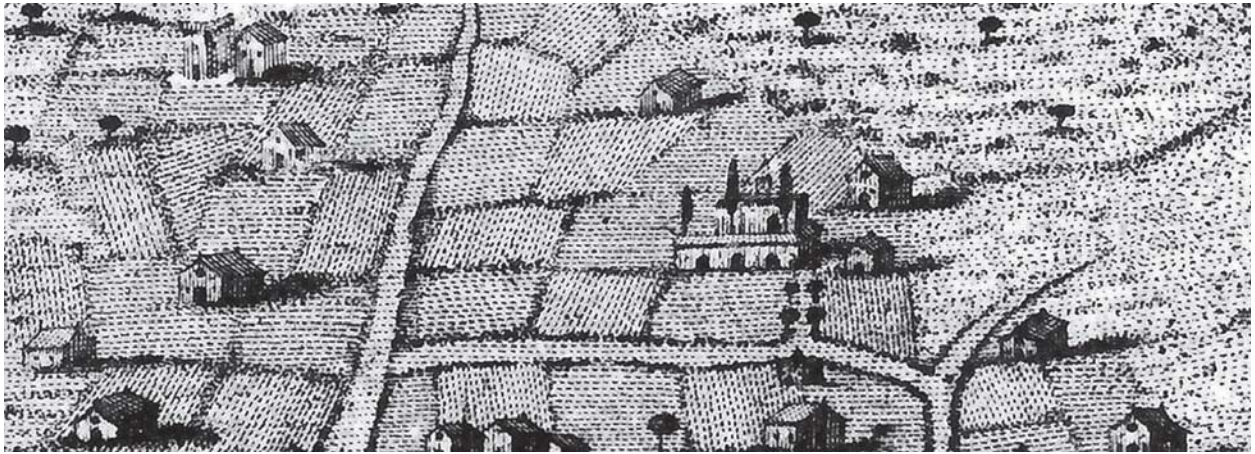
És curiós destacar que aquesta acta és l'última del 1652, i la següent correspon al 2 de març de 1653. Per tant, el Consell de la Vila, va estar més de cinc mesos sense reunir-se. Coincideix aquest temps amb el canvi d'any i amb l'augment considerable del contagi i mortalitat de 1653. La por de les persones a contraure la malaltia devia ser tal que fins i tot evitaven transitar pels carrers, i això va obligar a aturar el sistema corporatiu municipal.

L'acta del 2 de març del 1653 és breu i senzilla, tracta de la manca de blat i de la necessitat de mantenir als contagiats isolats, controlant l'entrada i sortida dels recintes, permetent l'accés únicament a les persones autoritzades prèviament pels Jurats de la Vila, el Batlle del morbo o els morbers.

El manteniment i pagament dels sous dels treballadors, el subministre de provisions i el cost de les obres realitzades als indrets de les morberies, anaven a càrrec de la Vila, tot i que els recursos no abundaven massa. Amb un intent desesperat per buscar liquiditat, el Consell reunit el 9 de març determinava que *«vaja Joan Fabregas a Hostalrich per suplicar al senyor Governador que decreta fins a sis mil lliures per les necessitats que ofereix a esta nostra vila pel contagi»*. Pel contingut de les actes posteriors deduíem que, malauradament, el viatge de Joan Fabregas a la capital del Vescomtat de Cabrera va ser infructífera i van haver de buscar la tradicional solució dels crèdits a particulars. Així es desprèn del contingut d'alguna de les actes que, el canetenc Jaume Macià, havia assumit a compte seu el cost d'alguna de les derrames. Per tant, la Vila quedava en deute amb el benefactor i a les reunions hi esmenta *«que miren lo compte del senyor Macià, per lo que té gastat per la morberia i salaris del doctor i cirurgià...»*. I en una altra acta es fa esment: *«Que es pagui al senyor Jaume Macià un compte del que ha gastat dit senyor per la morberia, doctor en medicina, cirurgià i fossers... lo qual compte suma mil trescentes i quinze lliures i sis sous»*.

Degut a que molts caps de família havien estat víctimes de l'epidèmia, o bé estaven enclaustrats a les morberies, altrament anomenades Misericòrdies, les mares i criatures d'escassa edat havien de fer-se càrrec dels treballs del camp per poder portar aliment a les llars. Això comportava una precarietat de la salut dels joves, amb la conseqüent reducció de les defenses corporals i l'augment de probabilitat d'infectar-se. El Consell, en l'acta del 29 d'abril del 1653, no dubta en determinar *«que's torna la guarda del morbo conforme anava antes, i per la Creueta i al Pla no pogan enviar [als] minyons ni [a les] dones i això en pena de trenta lliures»*.

Degut al gran nombre de contagis i defuncions, sembla

Detall d'una litografia de Canet del 1818, on es pot veure l'aspecte de la vella ermita de la Misericòrdia i els seus entorns, indret on es creà la morberia unificada de Canet de Mar durant la pesta bubònica entre 1651-1653. Arxiu CEC.

que es va decidir reestructurar les dues morberies, i unir-les en un únic indret al voltant de l'antic temple parroquial, aleshores denominat com a l'església vella⁴. Aquest recinte es trobava al capdamunt de la població, entre la zona urbana i les masies que iniciaren el primer veral habitat de la Vall. Per a poder-ho habilitar es van haver d'incantar algunes cases de l'entorn per tal de destinar-les a dependències. D'aquesta manera, el metge, el cirurgià, cuineres, freres i capellans i altre personal podien dedicar-se a la seva tasca sense moure's d'aquell enclavament. Les víctimes també eren enterrades en el mateix indret atès que, a l'entorn de la primitiva església parroquial encara subsistia l'antic cementiri de la vila. En alguns dels testaments i actes notarials referents a empestats, s'especifica que les seves robes es troben al forn, és a dir, destinades a ser cremades. Això significa que els elements sanitaris havien comprès que una de les causes del contagi era la reutilització de la mateixa roba dels empestats (sobretot si aquesta contenia alguna puça), tant per part dels membres supervivents de la mateixa família, com pel mercat de roba de segona mà, molt habitual des de l'època medieval. No podem confirmar-ho, però no és estrany que prop d'aquella morberia (a l'entorn del noviciat dels Missioners del Sagrat Cor, popularment denominat com «els Padres»), hi havia el forn per a la cocció de ceràmica dels Goday, i és probable que s'utilitzés aquest per a cremar les robes dels contagiats.

Si analitzem el llibre d'òbits d'aquell 1653, ens adonarem que a partir de l'últim terç de l'any, el nombre de baixes comença a disminuir, per tant ens fa pensar que l'epidèmia, encara que no resolta ni solventada mèdicament, començava a remetre. Aquest fet ve reforçat per l'acord pres en l'acta del 22 de juny del 1653 on s'anomena que «es fassa judicar per sos homens experts los danys se han donat a la casa de Joan Nogueras que la Vila lo havia presa per morberia». Lamentablement els repunts devien ser constants, perquè les propietats del pobre Nogueras van tornar a ser punt de mira del Consell, així a l'acta del 20 d'agost del mateix any es determina: «que es prengui la casa de Joan Nogueras

i Plana, i la de Bernat Farran per morberia»⁵, ampliant-se també el nombre de morber de tres a quatre.

En aquella mateixa reunió també es pactà la vinguda de dos pares caputxins per tenir cura espiritual i administrar els sagraments i necessitats als malats confinats. Hem pogut identificar a diversos clergues que van assistir als infectats: fra Felip del Bonsuccés, fra Narcís Arderol, i els seglars Gabriel Bosch, Joan Cases, Miquel Moragues, August Font, Miquel Vilar, Benet Caudell, Joan Queixant, Salvador Albrich, Barthomeu Vila, el Dr. Josep Gimbert i Mns. Barthomeu Subrià que, tot i que era rector de Sant Salvador de Breda, vivia a Canet arran de la repressió de la postguerra dels Segadors. L'acta també apunta la necessitat de llogar dues persones per fer de fossers i enterrar als difunts de l'indret.

Com es pot suposar, les decisions del Consell moltes vegades no tenien l'aprovació de tots els seus membres. La decisió de la unificació en una única morberia tenia algun detractor, podem apreciar una nota al marge de l'acta on apareix: «*Jaume Paratge és de contra parer en rahó de fer la morberia a la montanya*».

La malaltia finalment va minvar, l'últim òbit relacionat amb els contagis d'aquest tràgic trienni va ser premonitòriament el 30 de desembre del 1653, quan es van celebrar els oficis de la jove donzella Eulàlia Ferrer, que traspasà a l'edat de 18 anys. A partir d'aleshores, en els següents anys apareix algun òbit puntual, però molt dilatadament fins al 1690.

L'any 1654 va començar amb millors expectatives, aquell any no hi va haver cap víctima per la malaltia⁶. La morberia seguia funcionant, però cada vegada amb menys malats. El gener de 1654, el Consell de la Vila es va reunir per renovar l'organització del morbo. En aquella ocasió van elegir morbers: Barthomeu Cruanyes i Casalins, Pere Pujades, Antoni Parera ferrer i Joan Plana teixidor, i Batlle del morbo el cirurgià Josep Martines.

L'última acta on es parla de l'epidèmia és la del 20 de juliol del 1654, en aquella reunió celebrada a casa del conseller Jaume Macià, no pel perill del contagi, sinó perquè la Torre del Consell estava ocupada per

un destacament militar. Les decisions d'aquesta trobada reflecteixen la renovació del Consell del morbo, elegint com a Batlle a Joan Marges, i un acord quelcom singular, la de *«poder donar refresc amb alguns soldats de passatge i donar-los alguna cosa per fer-los passar...»*. Això ens mostra que, malgrat que la població havia patit en els últims anys una greu epidèmia, les collites havien estat nefastes i la societat es trobava anímicament destrossada, les guerres continuaven, els destacaments passaven contínuament, fent com es pot imaginar de les seves, i les disposicions militars no miraven ni tenien present el patiment que això comportava als civils.

A finals d'any, a l'església parroquial de Canet es va celebrar un solemne «Te Deum», en acció de gràcies per la desaparició de la malaltia, amb assistència de tota la població i el clergat local, format pel Rector Mn. Pujades, Mn. Major, Mn. Vrió, Mn. Misser, Mn. Taradell, Mn. Francesch Vendrell i Mns. Barthomeu Roig. Hi mancaren Mn. Salavador Goday i el rector de Breda Mn. Barthomeu Subirà que no havien sobreviscut a l'epidèmia.

El tràgic pas de la pesta per Canet, entre 1651 i 1653 va deixar un total de 188 víctimes mortals, de les quals 72 van ser infants i 116 majors d'edat. Aquesta va ser una suma esgarrifosa que forçosament hauria d'influir i molt fortament en tots els actes socials, econòmics i sobretot religiosos dels següents anys de la població i no sabem mai el nombre de persones afectades que, per sort, van poder sobreviure a l'epidèmia, ni els estralls dels damnificats familiars, com fou el cas dels germans Miquel i Lluís Buscarons i Rocosa, d'onze i quatre anys respectivament, que van veure com l'any 1653 morien a causa del «contagi» els seus pares Gabriel i Marianna, i després de diverses actes notariais els van donar a càrrec dels seus oncles materns Miquel i Josep Rocosa, pagesos, de la veïna població de Sant Iscle de Vallalta.

De ben segur que, passats els anys, el vell fossar de l'antiga església s'havia de convertir en un camí de pelegrinatge i visita a tots els difunts enterrats durant el terrible contagi, i segurament també aniria creixent progressivament la devoció vers la vella església. Si tenim present que aquelles morberies també se solien anomenar Misericòrdies doncs, finalment aquesta atenció era l'únic a què podien aspirar els contagiats. (Trobem casos semblants a Barcelona, on encara resta dempeus la Casa de Misericòrdia, o la de la capital osonenca, aquesta última per a realitzar serveis socials encarats a la dona).

No és estrany que aquella capella, que per a molts va servir d'assistència espiritual a la Misericòrdia (morberia) de Canet, es convertís en poques dècades en la «capella o església de la Misericòrdia».

Aquest fet, lligat a la llegenda oral on es narra que l'ermità del moment, que es deia Geroni Saladríga, durant aquella greu plaga infecciosa va demanar pietat davant l'antiga i alhora petita imatge d'una Verge del Roser, que estava col·locada en un retaule a la nau lateral del temple, realçà encara més la fe en aquella Mare de Déu. Segons sembla aquesta

Única imatge documentada de la primitiva Mare de Déu de la Misericòrdia, denominada també com «la Mare de Déu petita». Inicialment amb els atributs d'una Verge del Roser, a partir de la pesta bubònica els canetencs la començaren a venerar com la Mare de Déu de l'indret on hi havia hagut la morberia, és a dir la Misericòrdia de la vila de Canet. Arxiu CEC.

imploració es va realitzar a finals de l'any 1654, coincidint amb el declivi de la malaltia. La superstició popular va començar a venerar aquella Verge que, per denominació de lloc es va convertir en «la Mare de Déu de la Misericòrdia». Aquest és l'origen de l'advocació mariana de la nostra població.

No va passar gaire temps perquè es donés el primer document que es refereix a «*nostra Senyora de Misericòrdia*». El trobem en un codicil testamentari del 20 de setembre de 1663, en el qual Maria Ferrer, viuda del fuster Salvador Vendrell disposa: «*Vull i mano que en continent seguit mon òbit a l'lohor y gloria del meu sufragi y repòs de la mia ànima y altres de que jo tinch obligació, las quals estaran detengudes a les penas del purgatori me sian celebradas deu missas a nostra Senyora de Misericòrdia*». A partir d'aquest moment, el mot Misericòrdia, i la referència a la imatge de la Mare de Déu i a l'indret, començaren a sorgir i a fer-se quotidianes en el vocabulari i documentació de la població.

El fervor popular vers aquella petita imatge va fer decidir al Consell Municipal, en acta del 28 d'abril de

Imatge de la casa i torre Macià, domicili de Jaume Macià, membre del Consell de la vila i benefactor durant el temps de pesta a Canet. Arxiu Biblioteca P. Gual i Pujadas de Canet.

1703, i després de la pertinent autorització de l'Excel·lentíssim Marquès d'Aytona, Senyor del terme de Montpalau, a «prendre, elegir i deputar a Maria Santíssima de Misericòrdia per protectora y advocada», convertint-la així en la patrona de la població, i obligat-se anualment a realitzar-li un «Vot de poble».

Conclusions

Amb la lectura d'aquest article, hom podrà adonar-se que pels Canetencs, l'indret del Santuari no sols és una mera capella, sinó que és el lloc de memòria on es confinaren desenes de famílies de la vila, que patiren el flagell de la pesta, convertint-se en un punt de record d'aquells avantpassats nostres que malauradament no sobrevisqueren a la malaltia.

L'afecte vers d'indret també es traslladà cap a la vella capella que, malgrat les vicissituds i desgràcies, seguia dempeus, custodiant aquella petita imatge d'una antiga Verge. Amb el temps el fervor vers aquella talla la convertí en patrona de la vila.

No és d'estranyar doncs, que tres segles després, passades dues guerres civils, dues noves imatges, i amb molt afany del rector del moment, l'any 1957, finalment arribés el Decret Pontifici on se li concedia el títol de Patrona del Maresme.

Bibliografia:

Cruanyes, Antoni; *Segle XVII, esclat de devoció a*

Maria Misericòrdia, *El Sot de l'Aubó* nº 18, any 2006. Verdura, Francesc; *Estudis sobre el mot Misericòrdia*, *El Sot de l'Aubó* nº 32, any 2010.

Verdura, Francesc; *Buidatge de les actes referents al morbo del llibre del Consell Municipal de Canet de Mar*, Inèdit - Investigacions Centre d'Estudis Canetencs.

- Llibres sacramentals de la parròquia de Sant Pere i Sant Pau de Canet de Mar (buidatge Centre d'Estudis Canetencs - Grup Ramon Rovira)

¹ Aquest article es basa en la comunicació que el Centre d'Estudis Canetencs va presentar a la VIII Trobada d'entitats de recerca local i comarcal del Maresme, celebrada sota el títol «Epidèmies i Remeis» el 25 d'octubre del 2014 a Malgrat de Mar.

² Miasmes: Conjunt d'emanacions fèrides i pudentes.

³ Gràcies a les investigacions portades a terme per membres del CEC, podem afirmar que l'era del Mas Cabanyes es trobava en l'actual indret format pel creuament dels carrers Xaró Alt amb el carrer Sant Antoni.

⁴ L'església vella, que havia estat la primera parròquia de Canet, amb el temps es convertí en l'ermita de la Misericòrdia. L'any 1857, quan es van acabar les obres de construcció de la nova ermita, l'actual Santuari, s'enderrocà la vella esglesiola. Aquesta estava situada a l'esplanada del davant de les escales d'accés a la façana principal de l'actual Santuari.

⁵ Segons les dades que tenim, la casa de Bernat Farran seria coneguda com el Mas Farran. Actualment es localitzaria en el mateix indret on hi ha el Restaurant del Parc del Santuari, doncs quan es feren les obres de construcció de l'actual edifici, es van aprofitar part dels fonaments del vell mas.

⁶ Almenys en el llibre d'òbits parroquial no s'anotà cap defunció per causa d'aquella malaltia.